Proceedings and Transactions

of the

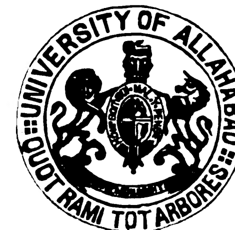
Fourth Oriental Conference

ALLAHABAD UNIVERSITY

November 5, 6 and 7, 1926

VOLUME II

(SELECT PAPERS)

ALLAHABAD
THE INDIAN PRESS, LTD.
1928

five-limbed syllogism of *Akshapāda* and *Vātsyāyana* as the accepted method of approach. Though there is perhaps later on an indication that these five may be reducible to three, he teaches the five-limbed syllogism as the current method of approach. It is well known that Diṅnāga it was that reduced the five-limbed syllogism of *Akshapāda* and *Vātsyāyana* to the three-limbed syllogism of Aristotle. The other distinctive features of Diṅnāga's logic seem also to find their root here, but will receive fuller treatment elsewhere. What has been said above gives a clear enough indication that the school of Buddhism, at the head of which stood Aravaṇa Aḍigal, was anterior to that of Diṅnāga whose date is now generally accepted as in the fourth century A.D., say, roughly about A.D. 400.

---

(6)

THE CATUḤŚATAKA OF ĀRYADEVA

WITH EXTRACTS FROM THE COMMENTARY OF CANDRAKĪRTTI

RECONSTRUCTED FROM THE TIBETAN VERSION WITH AN ENGLISH TRANSLATION

CHAPTER VII

BY

VIDHUSHEKHARA BHATTACHARYA

Principal, Vidyabhavana, Visvabharati, Santiniketan.

INTRODUCTORY.

Āryadeva is one of the greatest teachers of Buddhism and how deeply the people venerated him is clearly shown by the epithet *ācārya* (Tib. *slob dpon*) used by such an author as Candrakīrtti, a great master of the Prāsaṅgika school and the celebrated writer of the commentary, *Prasannapadā*, on the *Mūlamadhyamakakārikā* of Nāgārjuna. The most important work by Āryaveda is the *Catuḥśatakaśāstra* or *Catuḥśataka* as it is generally known. It is a treatise of the Mādhyamika school. As the name itself implies, it is composed of four hundred *kārikās* or verses divided into sixteen *prakaraṇas* or chapters, each of them consisting of twenty five kārikās. Unfortunately the original Sanskrit text is not yet found in its entirety, the only remains being some fragments discovered and edited by Mahāmahopādhyāya Pandit Haraprasad Shastri in the *Memoirs of the Asiatic Society of Bengal*, Vol. III, No. 8, pp. 449–514, to whom every lover of philosophy is grateful. Candrakīrtti wrote a commentary on this work, but this too, in its original Sanskrit version is

1

perhaps lost for ever excepting the portion published with the text in the fragments referred to above.

Out of a total of 400 kārikās of the *Catuḥśataka* we have now only 131¼ in the fragments and 10¼ traced as quotations in the *Prasannapadā* of Candrakīrtti, *i.e.*, 141½ in all. Thus 258½ kārikās are lost to us. And we should try to reconstruct them, if possible.

Now, the last eight chapters (IX-XVI) of the book were translated by Huen-tsang into Chinese and there is a commentary on these chapters by Dharmapāla. Prof. Dr. G. Tucci of the University of Rome (now in the Visvabharati at Santiniketan) has brought out an Italian translation of this Chinese version together with the Chinese text.[1]

The entire work together with the commentary by Candrakīrtti is, however, to be found only in the Tibetan, the text and the commentary being translated into it by an Indian scholar, Paṇḍita Sūkṣmajñāna and a Tibetan scholar, Bhikṣu Sūryakīrtti (Dge sloṅ ñi ma grogs).

In a volume[2] published in 1923 Prof. P. L. Vaidya of Wellingdon College, Sangli (Bombay), has reconstructed in Sanskrit the lost kārikās in the Chapters VIII–XVI, and translated them into French together with those found in the fragments and the *Prasannapadā*. His work is, however, marred by many inaccuracies. The present writer has discussed it fully and has reconstructed again almost all the kārikas of the Chapters VIII–XVI. He thinks that it is only by such discussion that one may hope to get back some day the actual readings of the lost karikās. The work is in the press.

1 *Rivista Degli Studi Orientali*, Vol. X.

2 *Études sur Āryadeva et son Catuḥśataka*, Chapitres, VIII–XVI.

The only possible way for carrying on the work is to translate the book into Sanskrit mainly from the Tibetan version. Of course, the Chinese version will help much. Scholars know how literal and in most cases faithful a Tibetan translation of a Sanskrit work is. Indeed, it is wonderful and the Tibetan translators have made the impossible possible in rendering Sanskrit books so faithfully and literally into a language which belongs to an entirely different family. Chinese translations are, however, not so accurate, for generally they are very figurative or explanatory, and as such cannot be relied upon so much as the Tibetan with regard to their power of suggesting the actual Sanskrit readings.

In the present paper I propose to reconstruct in Sanskrit the lost kārikās of the seventh chapter of the *Catuḥśatakaśāstra* from its Tibetan version and to edit the full Tibetan text of that chapter together with all existing original kārikās giving copious extracts in Tibetan from Candrakīrtti's commentary followed by its Sanskrit translation by me. There will also be given at the end an English translation of the text.

In preparing this edition I have used two Xylographs (*Tanjur*, Mdo, Tsha and Ya) of the Narthang edition belonging to the Visvabharati Library, one of the *Catuḥśataka* itself and the other of the *Catuḥśatakavṛtti* in which all the kārikās of the former are quoted in toto.

The following abbreviations are used in the paper:

CŚ = *Catuḥśataka.*

CŚV = *Catuḥśatakavṛtti.*

HPS = Mahāmahopādhyaya Haraprasad Shastri or his *Catuḥśatikā* in the *Memoirs of the A.S.B.*, Vol. III, No. 8, pp. 449–514.

X = Xylograph.

Xx = Xylographs.

* An asterisk put before a kārikā indicates that it is an original kārikā, *not* reconstructed.

* — * Words put between two asterisks in a kārikā imply that the kārikā is a reconstructed one excepting only those words.

TEXT.

[विषयसम्भोगाभिनिवेशप्रहाणोपायसन्दर्शनम् ।]

151

CŚV: ཉོན་མོངས་པ་རྣམས་སྤང་བའི་ཐབས་བཤད་ཟིན་ཏོ༎ ད་ནི་འཁོར་བའི་ཉེས་དམིགས་བསྟན་པས་དེ་ལ་སྐྱོ་བ་བསྐྱེད་པར་བྱ་བའི་དོན་དུ་ལས་དག་སྤང་བའི་ཐབས་བརྗོད་པར་འདོད་པས་བཤད་པ།

= क्लेशप्रहाणोपाय उक्तः । साम्प्रतं संसारदोषोपलम्भसन्दर्शनेन तच्चोत्पाद्योद्वेगार्थं कर्मप्रहाणोपायकथनकाम आह—

སྡུག་བསྔལ་རྒྱ་མཚོ་འདི་ལ་མཐའ།
རྣམ་པར་ཀུན་དུ་ཡོད་མིན་ན།
བྱིས་ཁྱོད་འདིར་ནི་བྱིང་བ་ལ།
འཇིགས་པ་ཅིས་ན་སྐྱེ་མི་འགྱུར༎ ༡ ༎[1]

अस्य दुःखसमुद्रस्य सर्वथान्तो न विद्यते ।
निमग्नस्येह बालस्य भीतिस्ते किं न जायते ॥ १ ॥

152

CŚV: འདིར་སྨྲས་པ། ཡང་ཚོ་[2]ལ་སོགས་པའི་རྒྱགས་པ་དག་གིས་ཀུན་དུ་རྨོངས་པ་ལ་འཁོར་བས་འཇིགས་པ་མི་འབྱུང་ངོ་༎ བཤད་པར་བྱ་སྟེ།

---

[1] In *b* X of CŚV adds *ḥaṅ* after *tu* omitting *na* at the end. In *c* it has *byed* for *byiṅ* supported by the commentary itself.

[2] X wrongly *mtsho.*

=अत्राह। यौवनादिदर्पसम्मूढस्य संसाराद् भयं नोद्भवति। उच्यते—

ལང་ཚོ་རྒྱབ་ཏུ་བྱུང་གྱུར་ནས།
སྔར་ཡང་མདུན་དུ་བྱུང་བར་འགྱུར།
གནས་ཀྱང་འཇིག་རྟེན་འདི་ལ་ནི།
འགྲོས་ཀྱི་འགྲན་པ་ལྟ་བུར་མཐོང་॥ ༢ ॥[1]

पश्चाद् यौवनमुत्पद्य पूर्वमुत्पद्यते पुनः।
अस्मिँल्लोके स्थितिरपि गतिस्पर्धेव दृश्यते ॥ २ ॥

CŚV: དེའི་ལང་ཚོ་འི་རྒྱགས་པ་མི་རིགས་སོ། སྐྱེ་བ་དང་འཆི་བ་བཞིན་དང་། འཁོར་ལོས་འཚིར་བར་བྱེད་པའི་གྲིབ་མ་བཞིན་ནོ॥ ཇི་ལྟར་སྲོག་ཆགས་རྣམས་ཀྱི་སྐྱེ་བ་དང་འཆི་བ་ཡོངས་སུ་འགྱུར་ཞིང་མདུན་དུ་བྱུང་ནས་རྒྱབ་ཏུ་འབྱུང་བ་དང་། ཡང་ཇི་ལྟར་ཁ་མཁན་གྱི་འཁོར་ལོས་ཏིལ་འཚིར་བ་རྣམས་ཀྱི་གྲིབ་མ་མདུན་དུ་བྱུང་ནས་རྒྱབ་ཏུ་བྱུང་བ་དེ་བཞིན་དུ་ལང་ཚོ་ཡང་ཡིན་ནོ॥

=तस्य यौवनदर्पो न युज्यते। जन्ममरणवत्, चक्रपीडकच्छायावच्च। यथा प्राणिनां जन्ममरणे परिवर्तमाने पूर्वं भूत्वा पश्चाद् भवतः, अपि च यथा छिद्रवता चक्रेण तिलान् पीडयतां छाया पूर्वं भूत्वा पश्चाद् भवति, तथा यौवनमपि भवति।

As regards the *sthiti* of *yauvana*, etc., it vies with old age and death as to which of them would come first. So says the CŚV:

---

[1] In *c* X of CŚ *aṅ* for *ni* and *ḥdren* for *ḥgran* in *d*.

སྐྱེན་ཞིང་མགྱོགས་པའི་བདག་ནི་སྔོན་དུའོ་བདག་ནི་སྔོན་དུའོ་སྙམ་དུ་ཕན་ཚུན་འགྲོས་ལ་སྤྲོ་ཞིང་ལམ་དུ་འགྲོ་བ་རྣམས་བཞིན་ནོ། དེ་ལྟར་ལང་ཚོ་ལ་སོགས་པ་རྣམས་མི་གནས་པར་ཡོངས་སུ་དཔྱད་དོ།

=द्रुतः क्षिप्रोऽहं पूर्वमहं पूर्वमिति परस्परमाजौ साहसेन पथि गमनवत्। एवं यौवनादीनां स्थितिः परीक्षणीया ॥ २ ॥

In the Skt. text, *d*, I have translated the word *ḥgros* simply by *gati*. See *Sragdharāstotra*, Bibl. Ind., 1908, p. 53. Sarat Chandra Das explains it in his Dictionary saying "gait, manner of walking of men, horses, etc." Can it be translated here by *āji* 'running match,' 'race-course,' as I have done in the preceding paragraph?

153

CŚV: འདིར་སྨྲས་པ། འགྲོ་བའི་ཆོས་ཅན་ཉིད་ཀྱི་ཕྱིར་འཇིག་རྟེན་ལ་གདོན་མི་ཟ་བར་འགྲོ་བ་ཡོད་མོད་ཀྱི། དེ་ལྟ་ན་ཡང་དེའི་བདག་ཉིད་ཡིན་པས་དེ་ལ་མི་འཇིགས་སོ॥ བཤད་པར་བྱ་སྟེ།

= अत्राह। यद्यपि गतिधर्मकत्वाल्लोकस्यावश्यमेव गतिस्तथापि स्वयं तस्य न तस्माद्भयम्। उच्यते—

སྲིད་པར་ཁྱོད་ལ་རང་འདོད་ཀྱིས།
འགྲོ་བ་གཞན་ཡང་ཡོད་མིན་ན།
གཞན་གྱི་དབང་དང་འཇིགས་མེད་པར།
བློ་དང་ལྡན་པ་སུ་ཞིག་འགྱུར॥ ༢ ॥[1]

---

[1] In *a* X of CŚ *kyi* for *kyis*, and in *b* that of CŚV *gzar* for *gźan*.

स्वेच्छया विद्यते नैव गतिरन्या भवे तव ।

परतन्त्रोऽपि निर्भीको भवेत् कः खलु बुद्धिमान् ॥ ३ ॥

CŚV: འཁོར་བ་ན་རྟག་ཏུ་དེ་དང་དེར་འཁྱམས་[1]པ་ལ་རང་གི་འདོད་པས་ལྷ་དང་མི་ལ་སོགས་པའི་འགྲོ་བར་འགྲོ་བ་ནམ་ཡང་ཡོད་པ་མ་ཡིན་ནོ། ཡང་གང་ལ་རང་གི་འདོད་པས་དོར་ཞིང་འགྲོ་བ་ཡོད་པ་མ་ཡིན་པ་དེ་རང་དབང་མ་ཡིན་པར་གྱུར་ནས། གལ་ཏེ་རང་དབང་ཅན་ལྟར་མི་འཇིགས་པར་འགྱུར་བ་ན་ནི་དེ་ལས་ཆེས་རྨོངས་པ་གཞན་སུ་ཞིག་ཡོད་དེ། བློ་དང་ལྡན་པ་ནི་གཞན་དབང་དུ་གྱུར་པ་དང་འཇིགས་པ་མེད་པར་མི་འགྱུར་རོ།།

=संसारे नित्यं तत्र तत्र भ्रमतः स्वेच्छया देवमनुष्यादिषु गतिषु गमनं कदापि न भवति। अपि च यः स्वेच्छया त्यक्त्वा न गच्छति स आत्मवशो न भवति। यदि [पुनर्] आत्मवशवन् निर्भीको भवेत् तस्मान् मूढतरः कोऽन्यो भवेत्। बुद्धिमान् हि परवशभूतो न निर्भीको भवति ॥ ३ ॥

154

CŚV: འདིར་བཤད་པ།

འཁོར་བར་འཁོར་བའི་སྐྱེ་བོ་ལ།
འགྲོ་གང་ལས་དབང་གིས་འགྱུར་བ།
དེའི་ཕྱིར་ཅི་ནས་འགྲོ་བར་ནི།
འགྱུར་བ་མིན་པར་ལས་བཅད་བྱ།།

འདིར་སྨྲས་པ། འདིའི་བདེ་བས་ཕྱོགས་པའི་ཕྱིར་འགྲོ་བ་གཅོད་པར་མི་ནུས་ཀྱི། མ་འོངས་པའི་སྐྱེ་བ་ལ་ནི་སྦྱོར་བར་བྱའོ།། བཤད་པར་བྱ་སྟེ།

1 X *ḥkhyam.*

=आह चात्र

"संसृतौ संसृतेर्जन्तोर्यत्कर्मवशतो गतिः ।
छेत्तव्यं कर्म तत् कस्माद्गतिर्नैव भवेदिति ॥"

अत्राह। अस्य सुखाभिमुखत्वाद् गतिश्छेत्तुं न शक्यते। अनागते जन्मनि योगः करिष्यते। उच्यते—

མ་འོངས་ཐམས་ཅད་ཡོད་མིན་ཞིང་།
ཀུན་ཚེའང་སོ་སོ་སྐྱེ་བོ་སྟེ།
ཁྱོད་འདས་ཇི་ལྟར་དེ་བཞིན་དུ།
དེ་ཡང་མི་འགྱུར་དེ་ལྟར་གྱིས།། ༤ ||[1]

सर्वमनागते नास्ति सर्वदापि पृथग्जनः ।

अतीते त्वं यथात्रापि न तथेति तथा कुरु ॥ ४ ॥[2]

CŚV: མ་འོངས་པའི་དུས་ལ་མཐའ་མེད་ལས་འདས་པ་ཡང་དེ་བཞིན་དུ་ཡིན་ཞིང་ཁྱོད་ཀྱང་འདས་པའི་དུས་ཐམས་ཅད་དུ་སོ་སོའི་སྐྱེ་བོ་ཞིག་སྟེ། ཁྱོད་ཀྱི[3]འདས་པའི་དུས་ཇི་ལྟར་དོན་མེད་པར་གྱུར་པ་དེ་བཞིན་དུ་མ་འོངས་པ་ཡང་མི་འགྱུར་བ་དེ་ལྟར་གྱིས[4]ཤིག། ཉོན་མོངས་པ་ཉེ་བར་ཞི་བ་མ་མྱོང་བཞིན་དུ་ཁྱོད་ཀྱི[5]འདས་པའི་དུས་སོང་སྟེ། དེའི་ཕྱིར་དེ་ལྟར་ཡང་ཇི་ལྟར་ཡང་སྲིད་པ་འདི་མཐར་གྱུར་པ་དེ་ལྟར་འབད་པར་བྱའོ ||

=अनागते कालेऽनन्तं कर्म। अतीतेऽपि तथा। त्वमप्यतीते काले सर्वतः पृथग्जनः। अतीतः कालस्ते यथा निरर्थको जातस्तथानागतोऽपि मा भूदिति तथा कुरु। क्लेशोपशमनमननुभवतस्तेऽतीतः कालो गतः। तस्मादेवमपि यथास्य भवस्यान्तो भवेत्तथोद्यमः कार्यः ॥ ४ ॥

1 In *a* X of CŚ *tha ma* for *thamas cad.*

2 Construe *b*, *c*, and *d* as follows: atīte (kāle) tvaṁ yathā sarvadāpi pṛthag janaḥ (āsīḥ) tathā atra (anāgate) api (kāle) na (bhaviṣyasi) iti tathā kuru.

3 X kyis. 4 X *byis.* 5 X *kyis.*

155

CŚV: ཇི་ལྟར་འདས་པའི་དུས་དོན་མེད་པར་སྡུག་བསྔལ་བས་འདས་པ་དེ་བཞིན་དུ་མ་འོངས་པ་ཡང་དེ་ལྟར་མི་འགྱུར་བ་དེ་ལྟར་བྱོས་ཤིག་ཅེས་སྨྲས་སོ།། འདིར་བཤད་པ།

རྣམ་པར་གྲོལ་ལ་སྦྱར་བའི་ཕྱིར།
ཚེ་འདི་ཉིད་ལ་འབད་པར་བྱ།
འཇིག་རྟེན་གཞན་དུ་དམ་ཆོས་ལ།
དད་སྐྱེ་ངེས་པ་ཅི་ཞིག་ཡོད།།

མདོ་ལས་ཀྱང་། སངས་རྒྱས་འབྱུང་བ་བརྒྱ་ལ་རྙེད་འགྱུར་གྱི། མི་ནི་ཐོབ་པ་ཚོགས་ཀྱིས་རྙེད་པར་འགྱུར། ཀྱི་མ་དད་པ་དང་ནི་ཆོས་ཉན་པ་འདི་འདྲའི་བསྐལ་པ་བརྒྱད་ཡང་ཆེས་རྙེད་དཀའ་ཞེས་གསུངས་སོ།།

འདིར་སྨྲས་པ། ཡང་ཅི་འཁོར་བ་འདི་མཐའ་[1]ཡོད་དམ་འོན་ཏེ་མེད། གལ་ཏེ་ཡོད་ན་ནི་དེའི་ཚེ་བསྒྲིམས་པ་མེད་པར་མཐའ་ཡོད་པའི་ཕྱིར་འབད་པ་འབྲས་བུ་མེད་པ་ཉིད་དོ། ཅི་སྟེ་མེད་ན་ནི་དེའི་ཚེ་བསྒྲིམས་[2]པ་ཡོད་ཀྱང་མཐའ་མེད་པའི་ཕྱིར་འབད་པ་འབྲས་བུ་མེད་པ་ཉིད་དོ།།

བཤད་པར་བྱ་སྟེ། འདི་ནི་གཅིག་ཏུ་ངེས་པར་བཟུང་བར་མི་ནུས་སོ། གང་ལས་[3]ཞེ་ན། རང་བཞིན་མེད་པའི་ཕྱིར་དང་། རང་བཞིན་མེད་པའི་མཐའ་དང་ལྡན་པ་དང་མཐའ་དང་མི་ལྡན་པ་ཉིད་ཀྱང་རིག་པ་དང་མ་རིག་པའི་རྒྱུ་ཅན་

[1] The actual reading in X is *las* for *mthaḥ*, but as it does not seem to me to give here any suitable sense, and is demanded by the context the latter is suggested by me.

[2] X *bsgrim.* [3] X *la.*

མེད་[1]ཀྱི་ཕྱིར་དང་དེ་གཉིས་ཀྱང་རྐྱེན་གཞན་དུ་མ་ལ་རག་ལས་པའི་ཕྱིར་དང་། རྐྱེན་རྣམས་ཀྱང་ཤིན་ཏུ་དཀོན་པའི་ཕྱིར་ཏེ། འདི་གཉིས་ཚུར་ངེས་པར་རྣམ་པར་བཞག་པ་མི་ནུས་སོ།། ངེས་པར་མེད་པ་དེ་ཉེ་བར་བསྟན་པའི་ཕྱིར་བཤད་པ།

=यथातीतः कालो निरर्थकः क्लेशेनातिक्रान्तस्तद्वदनागतोऽपि तथा न भविष्यतीति तथा कुर्वित्युक्तम्। अत्राह—

"अस्मिन्नेवोद्यमं काले कुर्याद् विमुक्तिसिद्धये।
निश्चयः परलोके कः सद्धर्मभक्तिसम्भवे॥"

सूत्रेऽपि "लभ्यते बुद्धोत्पादशतं लभ्यते च मनुष्यलाभसमूहः। श्रद्धा धर्मश्रवणं च शतेऽपीदृशेषु कल्पेष्वतिदुर्लभमिति।"

अत्राह। अथास्य संसारस्यान्तोऽस्ति न वा। यद्यस्ति तदा विना प्रयासेनान्तोऽस्तीत्युद्यमो निरर्थक एव। अथ नास्ति तदा कृतेऽपि प्रयासेऽन्तो नास्तीत्युद्यमो निरर्थक एव।

उच्यते। नेदमेकान्तेनावधारयितुं शक्यम्। कुत इति। निःस्वभावत्वात्। निःस्वभावस्यान्तवत्त्वानन्तवत्त्वज्ञानाज्ञानहेत्वभावात्। तद्द्वयस्याप्यनेकप्रत्ययान्तरायत्तत्वात्। प्रत्ययानामप्यतिदुर्लभत्वादिदं द्वयमत्र निश्चयेन व्यवस्थापयितुं न शक्यते। तमनिश्चयमुपपादयन्नाह—

ཉན་པོ་མཉན་བྱ་འཆད་པོ་རྣམས།
འབྱུང་བ་ཤིན་ཏུ་རྙེད་དཀའ་སྟེ།
དེས་ན་མདོར་ན་འཁོར་བ་ནི།
མཐའ་མེད་མ་ཡིན་མཐའ་བཅས་མིན།། ༥ ||[2]

श्रोतृश्रोतव्यवक्तृणामुद्भवोऽत्यन्तदुर्लभः।
संसारस्तेन सूत्रे नानन्तवानन्तवान् न च॥ ५॥

[1] X *ñid.* [2] In *c* X of CŚV *de nas* for *des na.*

མཉན་པར་བྱ (श्रोतव्य)= བདེན་པ་མཐོང་དང་རྗེས་སུ་མཐུན་པའི་གསུང (सत्यदर्शन and अनुकूलवाक्य). འཆད་པོ (वक्तृ, ग्राहतृ)= དེ་བཞིན་གཤེགས་པ (तथागत). They are all ཤིན་ཏུ་རྙེད་པར་དཀའ (अतिदुर्लभ). It is said there that the birth (*utpāda*) of a Tathāgata is like an ཨུ་དུམ་བ་རའི་མེ་ཏོག (*Udumbara-puṣpa*), i.e., the flower of the glomerous fig tree (Ficus Glomerata) which is never seen.

CŚV says that it is in the *Sūtra* called *Āgamānupadiṣṭavastucaturdaśaka* (ལུང་མ་བསྟན་པའི་དངོས་པོ་བཅུ་བཞི)[1] that the Buddha did not expressly accept either of the two views that the world has an end and that it has not.

156

CŚV: གལ་ཏེ་གསུང་རབ་གནས་པས་གཉིས་ཡོད་མོད་ཀྱི། དེ་ལྟར་ན་ཡང་ཉན་པ་པོ་མི་སྲིད་དོ། ཅིའི་ཕྱིར་ཞེ་ན། གང་གི་ཕྱིར།

= यद्यपि प्रवचनस्थित्या द्वयं भवत्येव तथापि श्रोता न सम्भवति। कुत इति। यस्मात्—

ཕལ་མོ་ཆེར་ནི་མི་རྣམས་ནི།
དམ་པ་མ་ཡིན་ཕྱོགས་ཡོངས་འཛིན།
དེས་ན་སོ་སོའི་སྐྱེ་བོ་རྣམས།
ཕལ་ཆེར་ངེས་པར་ངན་འགྲོར་འགྲོ ॥ ༦ ॥[2]

[1] See Mahāvyutpatti, § 206·5 (with Tib. ASB, ed. pp. 138-139): antavā̃l lokaḥ, anantavā̃l lo°, antavāṁś ca anantavāṁś ca lo°., naivāntavān nānantavā̃l lo°. This is a very well-known fact. See, for instance, *Majjhimanikāya* Vol. I, p. 426.

[2] For the affix *mo* in the phrase *phal mo cher* cf. *chen mo* 'great,' *legs mo* 'fine,' 'good.'

प्रायेण यदसत्पक्षं परिगृह्णन्ति मानवाः।
तस्मात्पृथग्जनाः प्रायो ध्रुवं गच्छन्ति दुर्गतिम् ॥ ६ ॥

CŚV: གང་གི་ཕྱིར་སེམས་ཅན་རྣམས་ཕལ་ཆེར་མ་རིག་པས་ལྡོངས་ཤིང་གཞན་སྡུག་བསྔལ་བ་ལ་དགའ་ལ། སྐྱེས་བུ་དམ་པ་མ་ཡིན་པ་དང་ཕྲད་པས་སྲོག་ཆགས་གསོད་པ་ལ་སོགས་པ་མི་དགེ་བ་བཅུའི་ལས་ཀྱི་ལམ་བར་མཚམས་མེད་པའི་ཕྱིར་མི་འདི་དག་ནི་ཕལ་ཆེར་ངན་སོང་དུ་འགྲོ་བར་འགྱུར་ཏེ།

=यस्मात् सत्त्वाः प्रायेणाज्ञानान्धाः परक्लेशे रमन्ते। एते हि नरा असत्पुरुषसंसर्गेण प्राणिवधादिदशाकुशलकर्मपथानन्तर्यात्[1] प्रायेण दुर्गतिं गच्छन्ति ॥ ६ ॥

157

CŚV: འདིར་བཤད་པ།

འགྲོ་བ་ཡངས་པར་འགྲོ་ཕྱིར་རམ།
གང་ཕྱིར་སོ་སོར་འགྲོ་བ་འམ།
འགྲོ་བ་ཡངས་པ་སྐྱེད་བྱེད་པ།
དེས་འདིར་སོ་སོའི་སྐྱེ་བོར་བཤད ॥

འདིར་སྨྲས་པ། ངན་སོང་ནི་མི་ཁོམ་པ་ཉིད་ཀྱི་ཕྱིར་དང་སྡུག་བསྔལ་རྣམ་པ་སྣ་ཚོགས་པ་ཡོད་པའི་ཕྱིར་མངོན་པར་དགའ་བའི་གནས་མ་ཡིན་མོད་ཀྱི། དེ་ལྟ་ན་ཡང་བསོད་ནམས་དག་གི་སྒོ་ནས་བདེ་འགྲོ་འི་འགྲོ་བ་མངོན་པར་དགའ་བའི་གནས་ཡོད་དེ། དེའི་ཉེ་བར་འཚོ་བ་དང་བྲལ་བའི་ཕྱིར་རོ། དེའི་ཕྱིར་དེ་

[1] There are five kinds of *ānantarya karman*, 'acts that bring with them immediate retribution,' viz. matricide, patricide, killing an Arhat, causing schism, and wounding a Buddha.

ལས་སྐྱོ་བར་མི་བྱའོ༎ བཤད་པར་བྱ་སྟེ། ངན་སོང་ལྟར་བདེ་འགྲོ་ལ་ཡང་སྐྱོ་བར་རིགས་ཏེ། འདི་ལྟར།

=आह चात्र—

" यत्पृथुं गच्छति गतिं गतिं गच्छति वा पृथक् ।
गतिं पृथुं जनयति तेनोक्तोऽत्र पृथग्जनः ॥ "

अत्राह । यद्यपि दुर्गतिरक्षणत्वाद्[1] विविधक्लेशभावाच्चाभिरतिस्थानं न भवत्येव तथापि पुण्यद्वारा सुगतिगमनमभिरतिस्थानं भवति । तस्मात् तत्र खेदो न कर्तव्यः । उच्यते । दुर्गताविव सुगतावपि खेद उचितः । तथा हि—

ས་སྟེང་སྡིག་པའི་རྣམ་སྨིན་ནི།
ཚེ་འདྲི་ཁོ་ན་ཡིན་པར་མཐོང་།
དེས་ན་སྲིད་པ་གསོད་གནས་དང་།
མཚུངས་པར་དམ་པ་རྣམས་ལ་སྣང་༎ ༧ ༎[2]

दृश्यते भूतले पापविपाकस्य विडम्बना ।
भवो हि भासते तेन सूनास्थानसमः सताम् ॥ ७ ॥

CŚV: བདེ་འགྲོར་སྐྱེས་པ་རྣམས་ཀྱིས་ཀྱང་ཡིད་དུ་མི་འོང་བའི་ལས་དེའི་རྣམ་པར་སྨིན་མ་[3]ལུས་པ་ལས་ཡན་ལག་དང་ཉིང་ལག་ཉམས་པ་དང་དབང་པོ་མ་ཚང་བ་ཉིད་དང་། དབུལ་བ་ཉིད་དང་། མཐུ་ཆུང་བ་ཉིད་དང་། ཤེས་རབ་དུ་དབུལ་བ་ཉིད་དང་དམ་[4]པས་ཁ་ན་མ་ཐོ་བ་སྤྱོད་པ་ཉིད་དུ་དོགས་པ་ཞེས་བྱ་བའི་ཚེ་འདྲི་བ་རྒྱུད་པ་ཅེས་མི་དགའ་བ་ཉམས་སུ་མྱོང་བར་འགྱུར་རོ༎

[1] For eight kinds of *akṣaṇa* (*mi khom pa*) see *Mahāvyutpatti*, §120; *Bodhi caryāvāvatāarapañjikā*, p. 10:

नरकप्रेततिर्यञ्चो म्लेच्छा दीर्घायुषोऽमराः ।
मिथ्यादृग्बुद्धकान्तारौ मूकताष्टाविहाक्षणाः ॥

[2] In *b* X of CŚ *ḥdi* for *ḥdri*. In *c* X of CŚ *bsod* for *gsod*.

[3] X *pa*. [4] X *da*.

= सुगतावुत्पन्ना अपि निखिलानिष्टकर्मविपाकादङ्गप्रत्यङ्गनाशेन्द्रिय-वैकल्यदारिद्र्यदौर्बल्यप्रज्ञादारिद्र्यसदवद्याचारशङ्काख्यविडम्बनातिव्यसनाप्रीतिमनुभवन्ति ॥ ७ ॥

158

CŚV: འདིར་སྨྲས་པ། གལ་ཏེ་དམ་པ་རྣམས་ལ་སྲིད་པ་གསོད་[1]པའི་གནས་དང་མཚུངས་ན་དེ་ལ་འཇིག་རྟེན་ཅི་སྟེ་མི་སྐྱོ་ཞེ་ན། གླང་པོ་ཆེ་སྨྱོན་པ་ཆང་གིས་མྱོས་པ་ལྟར་སྨྱོན་པའི་རང་བཞིན་ཅན་ཉིད་ཡིན་པའི་ཕྱིར་རོ༎ ཅི་འཇིག་རྟེན་འདི་ཐམས་ཅད་སྨྱོ་འམ་ཞེ་ན། དེ་བཞིན་ནོ་ཞེས་སྨྲས་ཏེ། སྨྱོན་པའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་ཕྱིར་རོ༎ འདི་ན་ཁམས་མ་སྙོམས་པ་ལས་སེམས་ཀྱི་འཇུག་པ་གནས་པ་མེད་པའི་གང་ཟག་ལ་ནི་འཇིག་རྟེན་གྱིས་སྨྱོན་པ་ཞེས་བརྗོད་ན་རང་བཞིན་གྱིས་གཡོ་བའི་སེམས་ལ་ཡང་འཇུག་པ་གནས་པ་མེད་པ་ཉིད་དོ། དེ་ལྟར་ན།

=अत्राह । यदि सतां भवः सूनास्थानसमः किं तस्माल्लोकस्य नोद्वेगः । उन्मत्तहस्तिनो मदोन्मादवद् उन्मत्तस्वभावत्वात् । किमस्य सर्वस्य लोकस्योन्मादः । तथेत्याह । उन्मत्तलक्षणत्वात् । इह धातुवैषम्यादनवस्थितचित्तवृत्तिं पुद्गलं लोकस्त्वदुन्मत्त इति कथयेत्, स्वभावेन चलचित्तमप्यनवस्थितवृत्तिमेव (कथयेत्) । तथा हि—

རྣམ་ཤེས་གནས་པ་མེད་པ་ལས།
གལ་ཏེ་སྨྱོན་པར་གྱུར་ན་ནི།
སྲིད་གནས་སྨྱོན་པ་མ་ཡིན་ཞེས།
མཁས་པ་སུ་ཞིག་སྨྲ་བར་འགྱུར༎ ༨ ༎

विज्ञानस्यानवस्थानादुन्मत्तो जायते यदि ।
***तत् को भवस्थं न ब्रूयादुन्मत्त इति* पण्डितः ॥ ८ ॥**

[1] X *bsrog*.

CŚV : མཁས་པ་རྣམས་ནི་རྣམ་པར་ཤེས་པ་གནས་པ་མེད་པ་ཉིད་ལ་སྨྱོན་པར་སྨྲ་ལ། གང་སྲིད་པར་གཏོགས་ཤིང་འཕགས་པས་སྨྱོན་པ་མ་ཡིན་ནོ་ཞེས་གསུངས་པར་གྱུར་བ། གང་ལ་དམིགས་པ་གཅིག་ལ་རྣམ་པར་ཤེས་པ་རྟག་ཏུ་གནས་པ་ཡོད་པའི་སོ་སོའི་སྐྱེ་བོ་དེ་ནི་འགའ་ཡང་ཡོད་པ་མ་ཡིན་ནོ། ། དེའི་ཕྱིར་སྨྱོ་བའི་རྒྱུ་ཡིན་པའི་ཕྱིར་མྱོས་པར་འགྱུར་བ་འཐུང་བ་ལྟར་བདག་ལེགས་སུ་འདོད་པས་འདི་ཡོངས་སུ་སྤང་བར་རིགས་པར་འགྱུར་རོ། །

=पण्डिता ह्यनवस्थितविज्ञान[1]मेवोन्मत्तं वदन्ति। यो भवपर्यापन्न आर्यैर्नोन्मत्त इत्युच्यते, यस्य चैकस्मिन्नालम्बने विज्ञानं सदावतिष्ठते, न स कश्चिदपि पृथग्जनो वर्तते। तस्मादुन्मादहेतुरिति मद्यपानवदय[2]मात्मश्रेयस्कामेन परिवर्जयितुं युक्तः ॥ ८ ॥

159

CŚV : तदेवं सूनास्थानसमत्वा[3]दुन्मादस्थानत्वाच्च पण्डितैः परिवर्जनीयो भवः। स च सर्वकर्मप्रवृत्तिनिरोधेन[4] परि[5]वर्जनीयः। [6]अस्ति चास्य भवस्य परिवर्जनोपायः सर्वकर्मक्षयः[6]। स कथं भवतीति तदुपायावेदनायाह—

འགྲོ་ལ་སོགས་པའི་སྡུག་བསྔལ་དག།
བཟློག་ལ་ཉམས་པར་མཐོང་གྱུར་ཏེ།
དེས་ན་ལས་ཀུན་ཟད་པ་ལ།
བློ་གྲོས་ལྡན་པ་བློ་བ་སྐྱེད། ༩ ། [7]

[1] Here *vijñāna=citta.*
[2] It refers to *bhava.*
[3] For *sunā-* Tib. *bsgrog* for which read *gsod.* In this compound word *-sama-* is omitted in Tib.
[4] Tib. lit. *-nirodhadvārā* (*bkag paḥi sgo nas*) for *-nirodhena.*
[5] Tib. omits *pari-.*
[6-6] This sentence is omitted in Tib.
[7] In *a* for *dag* X of CŚ reads *las,* and in *b* it has *pa* for *par.* In *d* X of CŚV *paḥi* for *pa.*

*हीयमानां रुजं दृष्ट्वा गमनादेर्विपर्यये।
सर्वकर्मक्षये तेन करोति मतिमान् मतिम् ॥ ९ ॥[1]

CŚV : यथा गमनादि[2]जनिता रुजश्चङ्क्रमणादि[3]परिवर्जनेषु पूर्वाक्षेप-वेग[4]क्षयादनुपूर्वं क्षीयन्ते तथा सर्वेण सर्वं[5] सर्वरुजः सर्वकर्मोच्छेदैः। ततः सर्व-कर्मप्रबन्धोच्छेदमर्थयमानः[6] कुशलः पुरुषः[7] सर्वकर्मक्षयाय[8] यतते।

160

CŚV : तदेवं सर्वकर्मक्षयः सर्वदुःखनिवृत्तिकारणमिति सर्वकर्मक्षये मतिमता मतिः कार्येति।° इतश्च युक्तः संसारत्यागो धीमतां भयकारणत्वात्। तथा हि—

གང་ཚེ་འབྲས་བུ་གཅིག་གི་ཡང་།
ཐོག་མའི་རྒྱུ་ནི་སྣང་མིན་པ།
དེ་ཚེ་གཅིག་ལ་ཡང་རྒྱས་པར།
མཐོང་ནས་གང་ལ་འཇིགས་མི་འབྱུང་། ༡༠ ། [9]

*यदैकस्यापि कार्यस्य दृश्यते नादिकारणम्।
तदा कस्य भयं न स्याद् दृष्ट्वैकस्यापि विस्तरम् ॥ १० ॥

[1] In *a* according to Tib. for *hīyamanāṁ rujaṁ* one should read *hīyamanā rujo,* the word *ruj* being in plural number (*sdug bsṅal dag*). This is supported also by the *Vṛtti.* In *b* HPS *gamanādau* for our *gamanāder* which is undoubtedly better and supported by Tib. (*ḥgro la sogs paḥi*).
[2] Tib. *yathāsanacaṅkramaṇādi-* (*ji ltar sdod pa daṅ ḥchags pa la sogs pas*) for *yathāgamanādi-.*
[3] Tib. omits *caṅkramaṇādi-* reading simply *parivarjane* for which HPS *parivarjaneṣu.*
[4] This is according to Tib. reading *ḥphen śugs*; HPS *-āvedhaparikṣayād.*
[5] Tib. *thams cad du,* HPS omits it. For the phrase see *Divyāvadāna,* pp. 39, 140, 270; *Dīghanikāya,* Vol. II. p. 57.
[6] Restored from Tib.: *las thams cad rgyun chad pa don du gñer ba*; HPS wrongly *sakalocchedamanvayamānaḥ.*
[7] Tib. *skyes bu,* HPS omits it.
[8] HPS adds here *ayaṁ.*
[9] In *a* X of CŚ *gis* for *gi.*

CŚV: इहैकस्यापि तावत् कार्यस्य भौतिकस्य चैतसिकस्य[1] वा पूर्वपारम्पर्येण परीक्ष्यमाणस्यादिकारणं यदा न दृश्यतेऽनादिमत्त्वाज्जगत्प्रवृत्तेः,[2] एवमेवैकस्यापि कार्यस्यानन्त्यमतिविस्तरं[3] दृष्ट्वा तदा कस्येह पुरुषस्या[4]धिगतभयस्य जगत्प्रवृत्तिदर्शनाद्भयं न स्यात् ॥ १० ॥

161

CŚV: अपि च। यदयमभिलषंस्तृष्णाया परिस्पन्दते, तस्य यदि नियमतः[5] सिद्धिः स्याद् युक्तं स्पन्दितुम्। तस्य च—

འབྲས་བུ་ཐམས་ཅད་ངེས་པར་ནི།
འགྲུབ་པར་འགྱུར་བ་མ་ཡིན་ཞིང་།
གྲུབ་ལ་ངེས་པར་མཐར་འགྱུར་ན།
དེ་ཡི་དོན་དུ་ཅི་སྟེ་འཇོམས॥ ༢༢ ॥[6]

*सिद्धिः सर्वस्य कार्यस्य नियमेन न जायते।
नियमेन कृतस्यान्तः किं तदर्थं विहन्यते ॥ ११ ॥

CŚV: इह हि सर्वस्यैव कार्यस्य प्रारब्धस्य सिद्धिर्भवति न वा। सिद्धस्य तु सर्वस्यैव[7] कार्यस्य नियमादवश्यमेव विनाशो भवति। तत्र यस्य कृतस्या[8]चिरादवश्यमेव नियमतो विनाशः किं तदर्थमयं बालो[9] विहन्यते ॥ ११ ॥

[1] HPS after *bhautikasya* reads *vātikasya paittikasya vā* which does not suit here, nor is supported by Tib. according to which we have only *caitasikasya* (*sems las gyur*).

[2] For *jagatpravṛtteḥ* Tib. has lit. *ekaikajanmaparamparāyāḥ* (*skye ba gcig nas gcig ba brgyud pa*).

[3] As it is in Tib. (*śin tu rgyas par=ativistaraṁ*, or *suvistaraṁ*); HPS *savistaraṁ*.

[4] In Tib. *puruṣasya* is omitted.

[5] Tib. *ṅes par*; HPS *niyogataḥ*.

[6] In *c* for *la* X of CŚV *pa*.

[7] Tib. omits *sarvasyaiva*.

[8] Tib. *acirād* (*yun mi riṅ bar*) for which HPS *sucirād*.

[9] Tib. *loko* (*ḥjig rten*) for *bālo*.

162

CŚV: यथा च कार्यस्य[1] ध्रुवो विनाशस्तथा कर्मणोऽपीति प्रतिपादयन्नाह—

ལས་ནི་འབད་པས་བྱེད་འགྱུར་ཞིང་།
བྱས་ཟིན་འབད་པ་མེད་པར་འཇིག།
དེ་ལྟར་གྱུར་ཀྱང་ཁྱོད་ལ་གོ།
ལས་ལ་ཆགས་བྲལ་འགའ་ཡོད་མེད॥ ༢༣ ॥

*यत्नतः क्रियते कर्म कृतं नश्यत्ययत्नतः।
विरागोऽस्ति न ते कश्चिदेवं सत्यपि कर्मणि ॥ १२ ॥

CŚV: इह खलु महता यत्नेन बहुभिः साधनोपायैः कर्म क्रियते। तत्तु महता प्रयत्नेन बहुभिरपि साधनैः कृतमयत्नादेव कार्यवद्[2] विनश्यति। तदेवमतिमहा[3]पुरुषकारसाधन[4]मपार्थकमिति[5] कर्मणि कथं नाम न स्याद् वैराग्यं विदुषः। तव पुन[6]स्तत्कर्माचरणाद्[6]विरागाभावो जडतामेव वेदयते ॥ १२ ॥

163

CŚV: अत्राह। यद्यप्ययत्नात् कार्यं[7] नश्यति तथापि सुखहेतुत्वान्न तत्र वैराग्यं भवतीति। उच्यते—

འདས་ལ་བདེ་བ་ཡོད་མིན་ཞིང་།
མ་འོངས་པ་ཡང་ཡོད་མིན་ལ།

[1] Tib. *ḥbras bu la*; HPS *kāyasya*.

[2] Tib. *ḥbras bu ltar*; HPS *kāyavat*.

[3] Here *tad* and *ati-* are wanting in Tib.; for *-mahā-* HPS *-mahat*.

[4] For *sādhana* (*sgrub byed*); HPS simply *-dhana*.

[5] According to Tib. the sentence is to be put as °*sādhane'pārthake karmaṇi*°.

[6] For *tava punaḥ* (*khyod ni slar yaṅ*); HPS *tat punaḥ punāḥ*.

[7] HPS *kāyaṁ*.

ད་ལྟར་བྱུང་བའང་འགྲོ་ཉིད་དེ།
ཁྱོད་ཀྱི་ངལ་འདི་གང་ཕྱིར་ཡིན།། ༡༣ ||[1]

***अतीतस्य सुखं नास्ति नाप्यप्राप्तस्य विद्यते ।**
वर्तमानोऽपि यात्येव श्रमोऽयं कस्य नाम ते ॥ १ ३ ॥

CŚV: अतीतस्य तावद् विज्ञानस्य सुखं नास्ति निरुद्धत्वात् । अनागतस्य सुखं नास्ति असम्प्राप्तत्वात् । वर्तमानस्य सुखं नास्ति स्थित्यभावात् । तदेवमसति सुखे तेनानुग्रहाभावात् सुखसम्भोगलालसस्य योऽयं सुखहेतुकर्मोपार्जनश्रमो भवतः स कस्य कृते भवतु । विफल एव सर्वथा सुखहेतूपार्जनपरिश्रमोपायास इत्यभिप्रायः ॥ १३ ॥

164

CŚV: अत्राह । यद्यप्येवं तथापि स्वर्गसुखार्थमवश्यमेव कुशलं कर्म कर्तव्यमिति । उच्यते—

མཁས་པ་རྣམས་ལ་མཐོ་རིས་ཀྱང་།
དམྱལ་བ་དང་མཚུངས་འཇིགས་བསྐྱེད་འགྱུར།
རྣམ་པར་ཀུན་ཏུ་དེ་རྣམས་ལ།
སྲིད་གང་འཇིགས་པ་མི་བསྐྱེད་དཀོན།། ༡༤ ||[2]

***स्वर्गो निरयतुल्योऽपि विदुषां स्याद् भयङ्करः ।**
सर्वथा दुर्लभस्तेषां भवो यो न भयङ्करः ॥ १ ४ ॥

CŚV: तत्र विविधसंक्लेशोदय[3]द्वारत्वात् तीव्रतर[4]विषयसम्भूतक्लेशाग्नि-सन्दीपितत्वान् मोहभूयस्त्वाच्च स्वर्गमपि निरयवद् भयङ्करत्वात् परिवर्जयन्ति सन्तः । अपिशब्दश्चात्र भिन्नक्रमः[1] स्वर्गशब्दानन्तरं[2] द्रष्टव्यः । तिष्ठतु तावदन्यो भवः स्वर्गोऽपि विदुषां निरयतुल्य इति व्याख्येयम् ॥[3]

165

CŚV: अपि च । यथा खलु पण्डिताः संसारदोषप्रत्यवेक्षानिपुणा दुःखाग्निज्वालापरिगतमेकान्तदुःखं संसारं यथावदीक्षन्ते तथा खलु—

གལ་ཏེ་བྱིས་པའང་རྣམ་ཀུན་ཏུ།
འཁོར་བའི་སྡུག་བསྔལ་ཤེས་གྱུར་ན།
སྐད་ཅིག་དེ་ལ་སེམས་དང་ནི།
ལྷན་ཅིག་གཏན་དུ་འཇིག་པར་འགྱུར།། ༡༥ ||

***संसारदुःखं जानीयाद् यदि बालोऽपि सर्वशः ।**
गच्छेदत्यन्ततो नाशं सह चित्तेन तत्क्षणम् ॥ १ ५ ॥

CŚV: यद्दुःखं भावयन्त[4] आचार्याः संसारादुद्विजन्ते तद्यदि पृथग्जनः शक्नुयादध्यवसायितुं तदा तत्क्षणमेव[5] शतधा[6] विशीर्येत हृदयम् । अनवबोधात् त्वयम्[7] अभिरमते संसारे । अत्यन्ततो नाशं गच्छेन्मोक्षमित्यर्थः ॥

---

1 In ç for *da* X of CŚ *de* which is wrong; and in *d* for *ñal* it reads *las* (*karman*).
2 In *b* X of CŚ *skye* for *bskyed*.
3 Tib. *skye ba* (*-jāti, janman=*) *udaya*; HPS *°kleśāya dvāra°*.
4 There is nothing for *-tara-* in Tib.

1 Tib. *°kramaprayogaḥ* adding *prayoga* (*sbyar*) after *°krama-*.
2 In the X read *thog* for *thogs*.
3 Tib. has, however, used *api* properly reading *mtho ris kyaṅ* in the text.
4 Tib. *bsams pa na* according to which the reading that can be suggested here is *bhāvayantaḥ*. HPS *ākārayantaḥ*.
5 Tib. adds here *dehena saha* (*lus daṅ lhan cig*).
6 Tib. omits it.
7 Tib. adds *riktena sahāyena praticchannaśatrukāryavat* (*grogs poḥi gsob kyis gyogs paḥi dgra la bya ba ltar*.

166

CŚV : अपि च। संसारे क्रियासु सामर्थ्यवतः समीहमानस्य सुखं स्यात्। स च निरूप्यमाणः—

སེམས་ཅན་རློམ་པ་ཅན་མིན་དཀོན།

རློམ་ཅན་སྙིང་རྗེ་ལྡན་པ་མེད།

དེས་ན་སྣང་བ་ནས་སྣང་བར།

འགྲོ་བ་ཤིན་ཏུ་རྙེད་དཀའ་གསུངས॥ ༡༦ ॥[1]

*अमानी दुर्लभः सत्त्वो मानी नास्ति घृणान्वितः।

उक्तः सुदुर्लभस्तेन ज्योतिर्ज्योतिःपरायणः ॥१६॥

In *a* for Tib. सत्त्वः (*sems can*) HPS शक्तः .

CŚV : शक्तस्यैव क्रियासु पुरुषकारेणा[2]नुपात्त[3]सुखवेदनीयविषयोपार्जनाद् उपात्तपरिरक्षणाच्चावश्यमेव पुरुषस्य[4] मान उपजायते। मानतश्चायमात्मानं विशेषतः परिकल्पयन्नधिकमसहमानस्तदुपजिघांसया निर्दयो भवति। निर्दयस्य चास्यापाय[5]पर्यवसानतया [कुत्र सन्ति][6] सम्पदो यतोऽस्य सुखानुभवः सम्भाव्येत। अत एव भगवता ज्योतिर्ज्योतिःपरायणः पुद्गलो दुर्लभ इत्युक्तं कुलभोगैश्वर्यमानेन नियतमधःपतनात् ॥

The word *jyotirjyotiḥparāyaṇa* is not explained in the *Vṛtti*. As the Tib. version, *snaṅ ba nas snaṅ bar*

---

[1] In *c* X of CŚ omits *ba* after *snaṅ*, and adds *ni* after *bar*.

[2] Tib. omits *kriyāsu puruṣakāreṇa*.

[3] For *anupātta*° (Tib. *ma thob par*) HPS *upātta*.

[4] Tib. adds *źo śa daṅ ldan* which in Skt. literally means *dadhimāṁsavataḥ*.

[5] Tib. literally *durgati* (*ṅan ḥgro*).

[6] Here four letters are wanting in HPS and now supplied from Tib. *ga la yod* (=*kutra santi*).

ḥgro ba, shows, it means 'one who goes from light to
light,' and it is supported by *Saṁyutta Nikāya* Vol. I, p.
93, and *Aṅguttara Nikāya* Vol. II, p. 85, (see also *Dīgha*
Nikāya Vol. III, p. 233), in which the Buddha says that
there are four kinds of people, viz. (1) *tamotamaparāyaṇa*
(*tamastamaḥparāyaṇa*), (2) *tamojotipa*° (*tamojyotiḥp*°),
(3) *jotitamapa*° (*jyotistamaḥpa*°), and (4) *jotijotipa*° (*jyo-*
tirjyotiḥpa°;[1] meaning respectively (1) 'one who goes
from darkness to darkness,' (2) 'one who goes from
darkness to light,' (3) 'one who goes from light to dark-
ness,' and (4) 'one who goes from light to light.'[2]

As regards the last term, *jotijotipa*° the following lines are quoted from the *Saṁyutta Nīkāya* (Vol. I, p. 93):

Kathañ ca mahārāja puggalo j o t i j o t i p a r ā y a ṇ o
hoti || || Idha mahārāja ekacco puggalo uccakule paccā-
jāto hoti° pahūtavittūpakaraṇe pahūtadhanadhaññe, so
ca hoti abhirūpo°, so kāyena° vacāya° manasā sucari-
taṁ carati°, carītvā° paraṁ maraṇā° saggaṃ lokam
uppajjati || seyyathāpi mahārāja puriso pallaṅkā vā
pallaṅkaṁ saṁkameyya°, hatthikkhandhā vā hatthik-
khandhaṁ saṅkameyya°, tathūpamaṁ mahārāja imaṁ
puggalaṃ vadāṃi || Evaṁ kho mahārāja puggalo j o-
t i j o t i p a r ā y u ṇ o hoti ||"

---

[1] I do not know why in the Pali Text Society edition of the books referred
to the first words *tamo* and *joti* of these compounds are printed separately as
tamo tamaparāyaṇa, etc. The same mistake is committed also in its *Pali-*
English Dictionary; consequently these compound words *jotijotiparāyaṇa*, etc.,
are not to be found there being only *jotipa*°, etc.

[2] Mrs. Rhyis Davids (*Kindred Sayings*, Part I, p. 118) translates the terms
in plural number as follows according to the commentary: "Those that are
joined to darkness and fare to light," etc.

167

CŚV: यद्येवं मानिनः पापाचरणादपायनिष्ठा इति गर्हिता विपर्ययेण त्व[1]मानिनः स्वर्गसुखसाधनधर्माचरणात् प्रशस्यास्ततस्वै[2]कान्तेन [न][3] गर्हितः संसार इति। उच्यते। धर्मेऽपि वैपरीत्यादयुक्तः सङ्गः। तथा हि—

འདི་ན་ཡུལ་ལོག་གྱུར་པ་ལ།
ཡུལ་ནི་དམིགས་པར་གྲགས་གྱུར་ཏེ།
ཕྱིན་ཅི་ལོག་ཏུ་གྱུར་པའི་ཆོས།
རྒྱུ་ཅི་ཞིག་གིས་ཡང་དག་འདོད།། ༡༧ ||[4]

*निवृत्तविषयस्येह विषयः किल लभ्यते।
केनापि हेतुना धर्मो विपरीतोऽपि स स्मृतः॥१७॥[5]

CŚV: यः किल[6] विषयेष्वनास्थस्तान्[7] परित्यजति ब्रह्मचर्याभ्युपगमात् तस्येत[8]श्च्युतस्येश्वरकुले स्वर्गे[9] वोत्पन्नस्य[10] [इष्टो[11] विषयो लभ्यते। यस्मादयं

---

1 HPS *brahmamāninaḥ*, Tib. *ḥo na* (=*atha* or *tu*) and then *rlom pa can ma yin pa dag* (=*amāninaḥ*).

2 Tib. omits *taiḥ* in HPS after *tataś ca*.

3 As the sense requires we should read it here though not found either in Skt. or Tib.

4 In *a* X of CŚV *nas* for *na*; and that of CŚ *logs* for *log*.

5 In *a* for *nivṛtta*° (*log*) HPS wrongly *nivṛtti*°. In *d* for *sa smṛtaḥ* Tib. *saṁsmṛtaḥ* (*aṅ dag ḥdod*).

6 Tib. omits it.

7 HPS adds after it *viṣayān*.

8 HPS *iha* for *itaḥ*; Tib. literally *tataḥ* (*de nas*).

9 It is according to Tib.: phyug poḥi rigs sum mtho ris su skyes pa la (=īśvarakule svarge votpannasya); HPS *īśvara*° *svargeṣūpannaḥ*.

10 The bracketed portion is left out in HPS and reconstructed from Tib.

11 Literally Pali and Buddhist Skt. *manāpa* (*yid du ḥoṅ ba*). See 170*a* (*yid yoṅ*).

त्यागशील इव स्वयं लब्धरूपं फलमभिसम्पादयति तस्माद् धर्मो विपरीतः। स चैवं विपरीतोऽपि केनापि हेतुनेति सतामनभिमतेन केनापि विपरीतभू][1]तेन लोकेनाङ्गीकृतस्वेति[2] नात्राभिनिवेशो ज्यायान्॥

168

CŚV: एवं तावद्धर्मो विपरीतत्वात्त्याज्यः। यदपि तद्धर्म[3]फलमैश्वर्यं तदपि स्ववशत्वा[4]भावाद् विविधव्यसनस्थानत्वाच्च नाश्रेयं विदुषा। तथा हि—

བསོད་ནམས་འབྲས་བུ་ཕྱུག་པ་སྟེ།
དེ་གཞན་ལས་ཡོངས་བསྲུང་བྱ་ན།
རྟག་ཏུ་གཞན་ལས་བསྲུང་བྱ་གང་།
དེ་ནི་ཇི་ལྟར་བདག་གིར་འགྱུར།། ༡༨ ||[5]

*पुण्यस्य फलमैश्वर्यं तच्च रक्ष्यं सदान्यतः।
कथं नाम तदात्मीयं यद् रक्ष्यं सर्वदान्यतः॥१८॥

---

1 The Tib. runs:
ཡུལ་ཡོད་འོང་བ་དག་དམིགས་སོ། གང་གི་ཕྱིར་འདི་འདོར་བའི་རང་བཞིན་ཡིན་བཞིན་དུ་རང་གིས་ཐོབ་པའི་ངོ་བོ་ཅན་གྱི་འབྲས་བུ་མངོན་པར་སྒྲུབ་པར་བྱེད་པ་དེའི་ཕྱིར་ན་ཆོས་ནི་ཕྱིན་ཅི་ལོག་ཡིན་ནོ། དེ་དེ་ལྟར་ཕྱིན་ཅི་ལོག་ཡིན་ཡང་ཕྱིན་ཅི་ལོག་ཏུ་གྱུར་པའི་འཇིག་རྟེན་གྱི་ (*Read* གྱིས་) རྒྱུ་ཅི་ཞིག་སྟེ། དམ་པ་རྣམས་མི་བཞེད་པ་གང་ཞིག་གིས་ཁས་བླངས་པ་སྟེ། དེའི་ཕྱིར།

2 HPS *tena loke nāṅgī*° for °*bhū*]*tena lokenāṅgī*°.

3 For *-dharma-* Tib. *-karma-* (*las*).

4 HPS omits *sva-* (Tib. *raṅ*) of *svavaśa-*; for *-vaśa-* HPS *-vaśi-*.

5 In *d* X of CŚV seems to read *di* for *ji*.

CŚV: पूर्वकृतस्य पुण्यस्य[1] फलमैश्वर्यम्। तच्चात्मीयसंज्ञितम्। तच्चेह सदैव रक्षणीयं[2] प्रत्यर्थिभ्यः। यदि तदात्मीयं[3] स्यान्नैव[4] प्रत्यर्थिभ्यो रक्षणीयं स्यात्। यच्च परैराच्छेद्यत्वात् सततमाधीयमान[5]रक्षाविधानं कथं तदात्मीयमिति शक्यं वक्तुम्। तदयं रक्षाविधाननिरन्तरः परमनिर्वृतः[6] कदा नाम विषयरसमास्वादयेत्। तस्मात् फलमप्यस्य नानुग्रहाय पर्याप्तम्॥

169

CŚV: अनवस्थितत्वाच्च लौकिकस्य धर्मस्य तत्रास्था न ज्यायसी। तथा हि—

འཇིག་རྟེན་ཚུལ་ལུགས་གང་དག་གང་།
དེ་དང་དེ་ལ་ཆོས་རྗེས་འཇུག།
དེ་ཡི་ཕྱིར་ནི་ཆོས་ལས་ཀྱང་།
འཇིག་རྟེན་སྟོབས་ལྡན་ལྟ་བུར་སྣང་།། ༡༩ །།

*या या लोकस्थितिस्तां तां धर्मः समनुवर्तते।
धर्मादपि ततो लोको बलवानिव दृश्यते ॥१९॥

---

[1] Tib. *bsad nams*; HPS *karmaṇaḥ*. The former is undoubtedly better.

[2] Tib. *bsruṅ bar bya ba*, supported by the context; HPS *saṁrakṣyate*.

[3] Tib. *bdag gi ba*, and supported by the context; HPS *ātmaninam*.

[4] Tib. adds here: *anātmiya- (?)-dasyūdakāgnivātādibhyaḥ* (*mi bdag brgyas can daṅ rkun po daṅ chu daṅ me rluṅ la sogs pa*).

[5] Tib. *tshul bya dgos pa* which gives the reading in Skt. *vidheya-* for *ā dhīyamāna-*.

[6] It is not supported by Tib. reading *mchog tu ḥchams śiṅ* which may be translated by *paramanṛtya*. Is the reading *ḥchag sa* for *ḥchams*? In that case the meaning here would be: *paraṁ caṅkramamāṇaḥ*.

CŚV: लोको हि यां यां स्थितिं व्यवस्थापयति कन्यादानोद्वहनादिकां[1] तां तां धर्मः सम[2]नुवर्तते। तस्यास्तस्याः स्थितेर्धर्म इति प्रसिद्धेः[3]। न चैष स्वभावव्यवस्थितस्य न्यायो युज्यते यद्देशकालभेदयोरन्यथात्वादन्यथा स्यात्। ततो नात्रात्यन्तादरो युक्तः॥

170

CŚV: अत्राह। अभिलषितविषयसमुत्पादमन्तरेण सुखवेदनानुभवो नास्ति। स च विषयोत्पादः कृतपुण्यानामेव यस्माद्भवति तस्माद् विषयार्थिना कर्तव्य एव धर्म इति। उच्यते—

ཡུལ་ནི་དགེ་བས་ཡོད་འོང་ན།
ཡུལ་དེའང་ངན་པར་བརྩི་བ་ཡིན།
གང་ཞིག་བཏང་བ་ལེགས་འགྱུར་བ།
དེ་གྲུབ་པ་ཡིས་ཅི་ཞིག་དགོས།། ༢༠ །།[4]

*विषयस्य शुभेनेष्टो विषयः स च कुत्सितः।
श्रेयान् यस्य परित्यागो निष्पन्नेनापि तेन किम् ॥२०॥[5]

CŚV: यो[6]ऽयमिहेष्टपञ्चकाम[7]गुणात्मको[8] विषयो रूपशब्दगन्धरसस्प्रष्टव्यसंज्ञितः स शुभेन कर्मणा लभ्यते। स एव सत्त्वानां मोक्षकामाणां

---

1 According to Tib. here *dāna* is *vāgdāna* (*rjod pa*) and for *udvahana* it has *srel ba* meaning *poṣaṇa*.

2 Tib. omits *sam-*.

3 Tib. *grags par ḥgyur baḥi phyir ro*; HPS *prasiddhigamanāt*.

4 In *c* Xx of CŚ and CŚV *śes* for *legs* the only reading that can be suggested from Skt. In *d* for *yis* X of CŚ *yi*.

5 In *b* for *kutsita* Tib. lit. *durgaṇana* (*ṅan par btsi ba*)=*agaṇya*, which fig. gives the same sense. In the commentary Tib. has, however, the same word, *kutsita* (*smad par ḥgyur*). In *c* Tib. lit. reads only *tyāgaḥ* (*btaṅ ba*) and not *parityāgaḥ* (*yoṅs su btaṅ ba*).

6 Tib. omits *ayaṁ*.

7 Tib. *ḥdod*; HPS wrongly *-kāya-*.

8 Tib. adds here *iṣṭa* (*yid du ḥoṅ ba*).

कुत्सितोऽमेध्यलिप्तगात्र इव श्वा। यस्य च श्रेयान् परित्यागोऽनर्थमूलकत्वाद् अनित्यदुःखा[1]शुच्यनात्मकत्वेनानिर्वृतिकरत्वाद्[2] रागादिक्लेशोत्पादकत्वेन प्रमादस्थानत्वाच्च निष्पन्नेनापि तेन न किञ्चित् प्रयोजनमिति ॥

171

CŚV: अत्राह। यद्यपि विषयस्य कुत्सितत्वाद् विषयसाधनार्थो[3] धर्मो निष्प्रयोजनस्तथाप्याज्ञारसास्वादसुखगुरूणि राज्यानीति तदर्थं राज्या[4]धिपत्यपुण्येषु[5] प्रवर्तितव्य[6]मिति। उच्यते। नैव हि सर्वेषामाज्ञया कार्यं भवति। ततश्च—

གང་ལ་བཀའ་ལུང་དགོས་མེད་པ།
དེ་ལ་ཆོས་དོན་མེད་པར་འགྱུར།
གང་ཡང་བཀའ་ལུང་དོན་གཉེར་ཉིད།
དེ་ནི་སྐྱེ་ནང་ལྐུན་ཞེས་བྱ༎ ༢༡ ༎[7]

*कार्यं नास्त्याज्ञया यस्य तस्य धर्मो निरर्थकः।
आज्ञार्थः खलु यस्य स्यात् स जडो नाम जन्मनि ॥२१॥[8]

---

[1] Tib. *sdug. bsṅal ba daṅ* (=*duḥkha-*); HPS omits it.

[2] Tib. omits *anirvṛtikaratvād*; but appears to read: *rtag tu so mi gsod paḥi phyir daṅ* which gives no sense here.

[3] Tib. *yul sgrub paḥi don du*; HPS °*sādhano.*

[4] Tib. *rgyal srid*; HPS *rājñā.*

[5] Tib. *bsod nams dag* (X *bdag*) *la*; HPS omits °*puṇyeṣu* reading simply °*dhipatyeṣu.*

[6] Tib. *prayatitavyam* (*ḥbad par byaḥo*).

[7] For *c* X of CŚV reads *gaṅ la chos don gñer ba ñid.*

[8] HPS *nāsty anupāyasya* for *nāsty ājñayā yasya* in *a.*

CŚV: यस्य हि समीहितार्थ[1]संसिद्धिरन्यथा न सम्भवति स [2][पर-
स्तत्साधयितुं प्रवर्तिष्यत इत्याज्ञादानश्रमं प्राप्नोति। परो विनाज्ञया ध्रुवं सिद्धि-

---

[1] After °*tārtha-* Tib. *-bheda* or *-viśeṣa-* (*rnam pa*), and it does not read *saṁ* (*aṅ lag*) in *saṁsidhi-*.

[2] From here the following is supplied from Tib.:

གཞན་གྱིས་དེ་སྒྲུབ་ཏུ་གཞུག་པའི་ཕྱིར་བཀའ་ལུང་སྩོལ་བའི་ངལ་བ་ཐོབ་པར་འགྱུར་གྱི། གཞན་ཞིག་བཀའ་ལུང་མེད་པར་ངེས་གྲུབ་པར་འབད་པ་མེད་པར་འཐོབ་པ་དེ་ལ་ནི་བཀའ་ལུང་དགོས་པ་ཅི་ཡང་མེད་ལ། གང་ལ་བཀའ་དགོས་པ་ཡོད་པ་མ་ཡིན་པ་དེ་ལ་ནི་དེའི་རྒྱུ་ཆོས་ (X ཆེས་) ཀྱང་དོན་མེད་དོ༎ དེ་ལྟར་ན་རེ་ཞིག་བཀའ་དོན་དུ་ (Here X adds མི, but it is not required) གཉེར་བ་དེ་ཆོས་ (X ཆས་) མེད་དོ༎ འོ་ན་ནི་བཀའ་ལུང་དགོས་པ་ཡོད་པ་དེ་ལ་ཆོས་འབྲས་བུ་དང་བཅས་པར་འགྱུར་བས་དེའི་དོན་དུ་རིགས་སོ་ཞེ་ན༎ བཤད་པར་བྱ་སྟེ།

གང་ཡང་བཀའ་ལུང་དོན་གཉེར་ཉིད། (See note 9.)
དེ་ནི་སྐྱེ་ནང་ལྐུན་ཞེས་བྱ༎

ལྐུན་པོའི་རིགས་དང་མི་རིགས་པར་སྤྱོད་པར་མི་ནུས་པ་ཁོ་ན་བཀའི་དོན་དུ་གཉེར་བར་འགྱུར་གྱི། མཁས་པ་ནི་ཕྱི་རོལ་དུ་གཡེངས་པའི་དོགས་ཀྱི་ངལ་བ་བདེ་བར་མི་སེམས་སོ། གཞན་ཡང་འདི་བཀའ་ལུང་ལ་གནོད་པས་བྲིད་པ་དང་བྲལ་བ་ལས་དེ་དང་རྗེས་སུ་མི་མཐུན་པ་དག་ལ་འཇུག་པས་གནས་པ་ན་འདོད་བཞིན་དུ་བྱ་བ་མ་ཡིན་པ་བྱེད་དོ། དེའི་ཕྱིར་ཆེས་སྡིག་པའི་གནས་སྐབས་སུ་འགྱུར་བས་དོན་དུ་གཉེར་བར་མི་རིགས་སོ། གལ་ཏེ་འདི་དགེ་བའི་ལས་ཀྱིས་བཀའ་ཙམ་དོན་དུ་གཉེར་བར་འགྱུར་ཞིང་མི་བདེ་བའི་ཕུང་པོ་རྒྱལ་སྲིད་དོན་དུ་གཉེར་བར་བྱེད་ན་ནི། དེ་ལས་ཆེས་ལྐུན་པ་གཞན་སུ་ཞིག་ཡོད་པར་འགྱུར༎

मनायासेन प्राप्नोति । तस्याज्ञया न किमपि प्रयोजनम् । यस्याज्ञया न प्रयोजनं तस्य तद्धेतुर्धर्मोऽपि निरर्थकः । एवं तावदाज्ञार्थः स धर्मो न भवति । अथाज्ञार्थो भवति तस्य धर्मः सफल इति तदर्थो युज्यते । अत्रोच्यते—

आज्ञार्थः खलु यस्य स्यात्[1] स जडो नाम जन्मनि ॥

जडस्य हि युक्तमयुक्तं च चरितुं शक्तिर्नास्त्येवेत्याज्ञायाः प्रार्थनं भवति । पण्डितस्तु बाह्यानन्द(?)प्रयोजनश्रमं सुखं न मन्यते । अन्यच्चायमाज्ञाबाधया प्रीतिविरहेण तदननुकूलेषु प्रवृत्यावस्थिताविष्टवदकार्यं करोति । तस्मादतिदुःखस्थानावकाशात् प्रार्थनं न युज्यते । यद्ययं शुभकर्मणाज्ञामात्रं प्रार्थयते अशुभस्कन्धराज्यं प्रार्थयते । तस्माज्जडतरः कोऽपरो भवेत् ॥]

172

CŚV: འདིར་སྨྲས་པ། མཐོ་རིས་ཀྱི་གནས་ན་མི་རྣམས་ལ་ཆོས་[2]ཀྱི་འབྲས་བུ་ཕྱུག་པའི་ཁྱད་པར་དམིགས་ནས་མ་འོངས་པའི་འབྲས་བུའི་ཁྱད་པར་འདོད་པ་ན་མཁས་པ་སུ་ཞིག་གུས་པ་དང་བཅས་པ་བསོད་ནམས་དག་མི་བྱེད།། བཤད་པར་བྱ་སྟེ།

=अत्राह । स्वर्गपदे नरेषु धर्मफलमैश्वर्यविशेषमुपलभ्यानागतफलविशेषेच्छायां कः खलु पण्डितः श्रद्धावान् पुण्यानि न कुर्यात् । उच्यते—

མ་འོངས་པ་ཡི་འབྲས་མཐོང་ནས།
ཆོས་འདོད་ཆགས་པས་ཁྱོད་ཆགས་ན།
མ་འོངས་མཐའ་ཉིད་མཐོང་གྱུར་ནས།
འཇིགས་པ་མེད་དེ་ཅི་ཞིག་བྱེད།། ༢༢ ||[3]

[1] Here I take the reading supplied by the X of CŚ as given above in the text.
[2] X *ḥchos.*
[3] In *c* X of CŚV *na* for *nas* and *dam* for *de* in *d.*

धर्मरागेण रागे ते दृष्ट्वा फलमनागतम् ।
अनागतस्य दृष्टान्तं किं नु तत् कुरुतेऽभयम् ॥२२॥

CŚV: མངོན་པར་འདོད་པའི་འབྲས་བུ་མ་འོངས་པ་ལ་འདོད་པ་ན་འདི་འདུ་བྱེད་དགེ་བ་དག་ལ་འདོད་ཆགས་བསྐྱེལ་ན། འདི་འབྲས་བུ་དེ་མ་ཐག་ཏུ་འབྱུང་བའི་ངན་འགྲོ་ནི་མཆོག་ཏུ་ཡིད་དུ་མི་འོང་བ་ཞིག་སྟེ། དེ་ཡོངས་སུ་སྤང་བར་བྱེད་པས་འབྲས་བུ་ལྟར་ཆོས་ལ་ཡང་རེ་བ་སྤང་བར་བྱའོ། འབྲས་བུ་དང་ཆོས་ལ་ཆགས་པ་མེད་པ་ནི་ངེས་པར་ཡོངས་སུ་མྱ་ངན་ལས་འདའ་བའི་ཆོས་ཅན་དུ་འགྱུར་རོ།།

=अनागताभीष्टफलकाम एष कुशलेषु संस्कारेषु रागं पोषयति । तत्फलं तु तदनन्तरमुत्पन्ना दुर्गतिरत्यन्तमनिष्टम् । तत्परित्यागेन फलवद्धर्मोऽप्यास्था त्याज्या । फले धर्मे च रागाभावो हि नूनं परिनिर्वाणधर्मको भवति ।

173

CŚV: གཞན་ཡང་འབྲས་བུའི་རྒྱུ་མཚན་དུ་དགེ་བར་འདོད་པ།

= अन्यच्च । फलनिमित्तं शुभमिष्यते ।

བླ་པའི་ལྷ་བུ་བསོད་ནམས་ནི།
རྣམ་ཀུན་ཧྲན་པ་དང་མཚུངས་པ།
གང་དག་དགེ་བ་མི་འདོད་པ།
དེ་དག་མི་དགེ་ཇི་ལྟར་བྱེད།། ༢༣ ||[1]

पुण्यं सर्वप्रकारेण भृतानां भृतिसन्निभम् ।
शुभं न कामयन्ते ये ते कुर्वन्त्यशुभं कथम् ॥२३॥

[1] In *a* X of CŚV reads *buḥi* for *bu.* In *b* after *mtshuṅs* it has *ḥgyur* for *pa.* In *c* after *dge ba* it has *gaṅ* for *mi* which is supported by the Commentary. In *d* for *dge* it reads *dag.*

CŚV : ཇི་ལྟར་གླ་པ་འབྲས་བུ་འདོད་ན་གླའི་དོན་དུ་ལས་བྱེད་པ་དེ་བཞིན་དུ་སྐྱེ་བོ་འདི་ཡང་འབྲས་བུའི་ཆེད་དུ་སྦྱིན་པ་ལ་སློང་བ[1]་འཇུག་གོ།། དེའི་ཕྱིར་གླ་པ་དང་འདྲ་བར་འགྱུར་དུ་འོང་བས་འབྲས་བུ་ཡིད་དུ་འོང་བའི་ཆེད་དུ་སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པའི་ལས་ལ་འབད་པར་མི་བྱའོ། དེ་ལ་མཁས་པ་རྣམས་ལ་དེ་ལས་བཟློག་པར་འགྱུར་བར་དོགས་པར་མི་བྱ་སྟེ། འདི་ལྟར།

གང་དག་དགེ་བ་མི་འདོད་པ།[2]
དེ་དག་མི་དགེ་ཇི་ལྟར་བྱེད།།

བྱ་བ་མངོན་པར་འདོད་པ་ལ་ནི་རང་དང་གཞན་གྱི་བདེ་བ་འབྱུང་བའི་རྒྱུ་ཡིན་པའི་ཕྱིར་བསོད་ནམས་ཀྱི་བྱ་བ་མཆོག་ཡིན་ན་གང་དག་དེ་ཡང་འཁོར་བའི་རྒྱུ་ཡིན་པ་ཉིད་ཀྱི་ཕྱིར་མི་འདོད་པ་དེ་དག་ད་ལྟར་རང་དང་གཞན་ལ་གཏན་དོན་མ་ཡིན་པར་གྱུར་པའི་མི་དགེ་བ་ཇི་ལྟར་བྱེད།° གང་དག་སྲིད་པའི་རྒྱུ་ཡིན་པས་བསོད་ནམས་དག་ཀྱང་བྱེད་པར་མི་ཕོད་པ་དེ་དག་ཇི་ལྟར་ངན་འགྲོའི་རྩ་བས་བསོད་ནམས་མ་ཡིན་པ་དག་བྱེད་པར་འགྱུར།

=यथा भृतकः फलेच्छायां भृत्यर्थं कर्म करोति तथा सोऽपि जनः फलनिमित्तं दानभिक्षायां प्रवर्त्तते। तस्माद् भृतकवद् भवतीतीष्टफलनिमित्तं दानभिक्षायां न प्रयतितव्यम्। तत्र पण्डितानां तत् कर्म प्रतिलोमभूतमिति नाशङ्कितव्यम्। तथा हि—

शुभं न कामयन्ते ये ते कुर्वन्त्यशुभं कथम्॥

अभीष्टे हि कार्ये स्वपरसुखोद्भवहेतुतया पुण्यकार्ये प्रधाने सति ये तदपि संसारहेतुत्वान्न कामयन्ते ते साम्प्रतं स्वपरात्यन्तानर्थभूतमशुभं कथं कुर्वन्ति।°

[1] X *sor ba* for *sloṅ ba*.

[2] As noted before, here in the first line X has *la* for *pa* and in the second *dag* for *dge*.

ये भवहेतुरिति पुण्यान्यपि कर्तुं न शक्नुवन्ति ते कथं दुर्गतिमूलमित्यपुण्यानि कुर्वन्ति॥

174

གང་གིས་འགྲོ་བ་འཁྲུལ་འཁོར་གྱི།
ཚོགས་འདྲ་སྒྱུ་མའི་སྐྱེས་བུ་ལྟར།
མཐོང་བར་གྱུར་པ་དེ་དག་ཆེས།
གསལ་བར་གོ་འཕང་དམ་པར་འགྲོ།། ༢༤ ||[1]

जगद् यन्त्रसमूहाभं मायापुरुषसन्निभम्।
येऽपश्यंस्ते व्यक्ततरं गच्छन्ति पदमुत्तमम् ॥२४॥[2]

CŚV : འཁྲུལ་འཁོར་ནི་ཤིང་བུ་དང་ཤིང་དུ་མ་སོགས་པ་ལས་གྲུབ་པ་ཡིན་ལ། སྒྱུ་མ་ནི་གསང་སྔགས་དང་སྨན་ཆེན་པོའི་སྟོབས་ཀྱི་རྐྱེན་ལས་བྱུང་བའི་སྐྱེས་བུ[3] དང་བུད་མེད་ལ་སོགས་པའི་ཆ་བྱེད[4] དག་གོ། ཇི་ལྟར་གང་དག་ཕྱིན་ཅི་ལོག་ལས་མི་མཁས་པ་རྣམས་ལ་ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པའི་རྒྱུར་འགྱུར་བ་དེ་དག་ཁོ་ན་དེའི་རང་བཞིན་ལ་མཁས་པའི་འཁྲུལ་འཁོར་དང་སྒྱུ་མ་མཁན་སྐྱེས་བུ[3] དང་བུད་མེད་ཀྱི་རང་བཞིན་གྱི་སྟོང་པ་ཉིད་མཐོང་བ་རྣམས་ལ་ཇི་ལྟར་ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པའི་རྒྱུར་མི་འགྱུར་བ་དེ་བཞིན་དུ་གང་དག་གིས་འགྲོ་བ་རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་བར་འབྱུང་བའི་ཕྱིར་འཁྲུལ་འཁོར་དང་སྒྱུ་མ་ལ་སོགས་པ་ལྟར་རང་བཞིན་དང་བྲལ་ཞིང་ཡོད་པ་མ་ཡིན་པའི་རང་གི་ངོ་བོར་མཐོང་བ་དེ་དག་ནི་ཕྱིན

[1] In *d* CŚV *pa* for *par*.

[2] For the second half one may read also: *ye paśyaṁti vyaktataraṁ yānti te padam uttamam.*

[3] X *pa* for *bu*.

[4] X *byad* for *byed*.

ཅི་ལོག་གིས་ཀུན་ནས་བསྐྱེད་པའི་འཁོར་བ་ལས་བརྒྱལ་ནས་བསོད་ནམས་དང་སྡིག་པའི་བྱ་བ་ལས་འདས་པའི་མྱ་ངན་ལས་འདས་པའི་གྲོང་ཁྱེར་གཅིག་པུའི་མཐར་ཐུག་པར་འགྱུར་རོ།།

=यन्त्रं ह्यनेकसूत्रकाष्ठादिभिः सम्पद्यते। माया रहस्यमन्त्रमन्त्रौषधबलप्रत्ययोद्भूतस्त्रीपुरुषवेषाः। यथा यानि विपरीतानि कर्माण्यपण्डितानां संक्लेशहेतवस्तानि खलु तत्स्वरूपपण्डितानां यन्त्रमायाकाराणां स्त्रीपुरुषस्वभावशून्यतादर्शिनां संक्लेशहेतवो न भवन्ति तथा ये जगत् प्रतीत्यसमुत्पादाद् यन्त्रमायादिवत् स्वभावरहितमभावस्वरूपं पश्यन्ति ते विपर्याससमुत्पादितं संसारमुत्तीर्य पुण्यपापकार्यातीतनिर्वाणपुरैकान्तगा भवन्ति ॥

175

CŚV : དེའི་ཕྱིར་དེ་ལྟར་ན་སྒྱུ་མའི་རང་བཞིན་དང་(?)[1] མི་དད་པའི་ཆོས་ཀྱི་རང་བཞིན་ལ་མཁས་པ།

=तस्मादेवं मायास्वभावस्य अविश्वासधर्मस्वभावस्य च (?) विज्ञानाम्—

གང་དག་ལ་ནི་འཁོར་བ་ན།
ཡུལ་རྣམས་ཀྱིས་ཀྱང་དགའ་མེད་པ།
དེ་དག་ལ་འདིར་རྣམ་ཀུན་དུ།
དགའ་བ་འཐད་པ་མ་ཡིན་ཉིད།། ༢༥ ||[2]

येषां भवति संसारे न रतिर्विषयैरपि।
एतस्मिन् सर्वथा तेषां रतिर्नैवोपपद्यते ॥२५॥

[1] The X is very illegible here and two letters could not be clearly read .
[2] In *a* X of CŚV *ni* for *na*. In *c* X of CŚ *ḥaṅ* for *ḥdir*.

CŚV : ཡུལ་ལ་ཆགས་པ་ནི་བྱིས་པ་རྣམས་ཀྱི་འཁོར་བར་གནས་པའི་རྒྱུ་ཡིན་གྱི། གང་དག་ལ་ཆོས་ཀྱི་རང་བཞིན་ལེགས་པར་སོ་སོར་བརྟགས་པའི་ཕྱིར་འཁོར་བར་མངོན་པར་དགའ་བ་དང་ལྷ་དང་མིའི་ཡུལ་རྗེས་སུ་མཐུན་པ་རྣམས་ཀྱིས་ཀྱང་མངོན་པར་དགའ་བར་ཡོད་པ་མ་ཡིན་པ་དེ་དག་ལ་གཞན་སྐྱེ་བ་རབ་རྗེས་སུ་མཐུན་པ་སྐྱེ་བ་དང་རྒ་བ་དང་ན་བ་དང་འཆི་བ་དང་མྱ་ངན་དང་སྨྲེ་སྔགས་འདོན་པས་འཁྲུག་པའི་རྣམ་པ་ཅན་ལ་མངོན་པར་དགའ་བ་ཡོད་པར་འགྱུར་རམ་ཞེས་མི་སྲིད་པར་སེམས་ཤིང་། དེ་དག་ལ་འདིར་རྣམ་ཀུན་དུ་དགའ་བ་འཐད་པ་མ་ཡིན་ཉིད་ཅེས་བཤད་དེ། མཁས་པ་རྣམས་ནི་དགའ་བའི་རྒྱུ་ཕྱིན་ཅི་ལོག་སྤངས་པའི་ཕྱིར་འཁོར་བར་དགའ་བ་མ་ཡིན་ནོ།°

=विषयरागो हि बालानां संसारस्थितिहेतुः। येषां धर्मस्वभावसुप्रत्यवेक्षणान्न संसारेऽभिरतिर्न चानुकूलेष्वपि देवमानवविषयेष्वभिरतिर्ननु तेषामुद्वेगात्यनुकूलजन्मजराव्याधिमृत्युशोकपरिदेवनासंग्रामविशेषवत्यन्यस्मिन्नभिरतिर्भवेदित्यसम्भवो मन्यते। तेषामिह रतिः सर्वथा नोपपद्यत इत्युच्यते। पण्डितानां हि रतिहेतुविपर्यासप्रहाणात् संसाररतिर्न भवति ॥°

རྣལ་འབྱོར་སྤྱོད་པ་བཞི་བརྒྱ་པ་ལས་མི་ཉིད་ཀྱིས་འདོད་པ་ལོངས་སྤྱོད་ལ་ཞེན་པ་
སྤང་བའི་ཐབས་བསྟན་པ་སྟེ་རབ་ཏུ་བྱེད་པ་བདུན་པའོ།།[1]

[1] The colophon in CŚV runs as follows :
སློབ་དཔོན་འཕགས་པ་ལྷའི་ཞལ་སྔ་ནས་ཀྱི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་རྣལ་འབྱོར་
སྤྱོད་པ་བཞི་བརྒྱ་པ་ལས་མི་ཉིད་ཀྱིས་མངོན་པར་འདོད་པའི་
ཡུལ་གྱི་ལོངས་སྤྱོད་མངོན་པར་ཞེན་པ་སྤང་བའི་
ཐབས་བསྟན་པ་ཞེས་བྱ་བ་སྟེ་རབ་ཏུ་བྱེད་
པ་བདུན་པའི་འགྲེལ་པའོ།།

॥ योगाचार चतुःशतके मानुषेष्टसम्भोगाभिनिवेशप्रहाणोपाय-
सन्दर्शनं सप्तमं प्रकरणम् ॥

=आचार्यदेवीये बोधिसत्त्वयोगाचारे चतुःशतके मानुषाभीष्ट-
विषयसम्भोगाभिनिवेशप्रहाणोपायसन्दर्शननामक-
सप्तमप्रकरणवृत्तिः ।

ENGLISH TRANSLATION.

151

1. There is in no way the end of this ocean of miseries ; you are submerged in it, yet why have you, a fool, no fear ?

152

2. Having followed behind, youth again comes forth in front; life, too, in this world appears like a competition in a race.

153

3. In the world you cannot move away from your position according to your own desire. What intelligent person, being dependent, is yet fearless ?

154

4. All cannot be left to the future. Act so that you may not be even now an ordinary man as you have been in the past.

155

5. The appearance of one who listens, of that which is to be listened to, and of one who speaks, is difficult to be secured. It is, therefore, said in the *Sūtra* that the world is not one that has an end, nor one that has no end.

156

6. As most people adopt the wrong side (view), it is certain that most ordinary men will fall into misfortune.

157

7. The representation of the effects of sin is seen on the earth. Therefore the world appears like a slaughter-house to the good.

158

8. If one is regarded as insane on account of the unsettled state of one's mind, then what wise man would not call him insane who is attached to the world ?

159

9. Having seen the disappearance of pain arising from movements at the cessation of the movements, a wise man makes up his mind to destroy all action.

160

10. Who is there that would not be frightened by the fact that the extent of a single effect is not known just as the first cause of an effect is not known ?

161

11. All work begun does not necessarily lead to success ; but there is a necessary end of all undertakings ; why then should one be disturbed for it ?

162

12. An action is done with effort, but the deed is destroyed without effort. Inspite of the fact you have no aversion towards action !

163

13. There is no happiness of one that has gone by, nor of one that has not yet come, the present, too, is passing ; for what, then, is this effort of yours ?

164

14. Heaven itself is terrible like hell to the wise ; to them a terror-less world is altogether difficult to obtain.

165

15. If even a fool thoroughly realized the miseries of the world, he would along with his mind come to a total end (*i.e.*, attain *mokṣa*).

166

16. A man who is not haughty is difficult to be found, and there is none who is haughty yet kind ; therefore it is said that 'one who goes from light to light' is very difficult to be found.

167

17. Verily here an object of enjoyment is obtained by him who has turned back from it. Therefore though acting in a contrary manner, duty is traditionally enjoined on an uncertain ground.

168

18. The consequence of meritorious act is wealth and it is to be always protected from others ; how can that then be regarded as one's own which is to be always protected from others ?

169

19. Duty (*dharma*) follows the established custom of the world, whatever it may be ; therefore it appears that the world is, as it were, stronger than duty.

170

20. A desired object (of enjoyment is obtained) by good action; but that object (in fact) is condemnable; what is the necessity of that, even it is effected, the abandonment of which is better ?

171

21. To him who does not want to command, *dharma* (religous duty) is useless, and he to whom it is (desirable) for the sake of the command (it gives over men) is stupid in this life.

172

22. If having seen the consequence of that which has not yet come you have attachment for it, owing to attachment for *dharma*, what makes you, who has seen the end of that which has not yet come, fearless ?

173

23. Merit is in every way just like the wages of a hired labourer. How can those who do not want even good commit evil ?

174

24. The world is just like machines as well as an illusory man; those who have realized it apparently attain to the highest position.

175

25. Those who are not pleased in this world even with (agreeable) objects cannot at all get pleasure here.

CORRIGENDA

TO

THE CATUḤŚATAKA OF ĀRYADEVA

P. 837, l. 2, read *sdo* for *sṅo;* l. 5 *dhāvakavat* for *gamanavat; asthitiḥ* for *sthitiḥ*. P. 840, l. 11, read *brgyar* for *brgyad*. P. 841, l. 8, add *uktaṁ* after *sūtre'pi*. P. 842, l. 2, read *ḥchad* for *ḥchod*. P. 844, l. 7, add *upadravarahitatvāt* before *tasmāt*. P. 845, l. 12, read *asmiṁlloke sarvasya* for *asya sarvasya lokasya*. P. 854, l. 23, read *sam* for *sum*. P. 862, l. 16, read *dānādikarmaṇi* for *dānabhikṣāyāṁ; tasmān nivartanaṁ* for *tat karma pratilomabhūtam iti*.